

הרב ארי יצחק שבת,

הופיע בתחומין ל (תש"ע), עמ' 81-68

גילוי עריות למען בטחון המדינה

ראשי פרקים

א. התקדימים של אסתר ויעל	ו. מניעת סכנה עתידית
ב. "קרקע עולם"	ז. איסור הסוכנת על בעלה
ג. הצלת רבים או הצלת ישראל	1. ביאת גוי
1. יש מתירים להצלת הרבים	2. בטחון בהצלחת ההצלה
2. להצלת עם ישראל מותר	3. ביאה שיש בה עצמה הצלה
3. מדינת ישראל - רוב או כלל?	4. הסוכנת נאסרת על בעלה
ד. האם צריכים היתר מבית דין או מרוח הקודש?	ח. מסקנות
ה. ביאת גוי	

הספרות ההלכתית בדור הקודם, דור השואה האיומה באירופה, עסקה בשאלות של חיי נפשות, של טריאז' (החלטות של עדיפות בחיי אדם) וחילול כבודן של בנות ישראל, שכדברי הגמ' בסנהדרין (עד, א) יש ביניהם משוואה הלכתית. ב"ה היום, כשאנו נמצאים קוממיות בארצנו, כבר לא צריכים לדון בשאלות הצלת חיים על ידי מסירה לניצול וזלזול המוני בבנות ישראל, אלא על צורך מקומי ובודד לפיתוי יזום מצדנו של סוכנת בשרות החשאית, כדי לשמור על בטחון המדינה.¹ השאלה היא האם מותר למדינה ליזום ולהיעזר בגילוי עריות במקרים בודדים וקיצוניים, כשמתברר שזהו הפתרון המהיר והיעיל ביותר לקבל מידע נחוץ או לעצור מעשה המסכן את בטחון המדינה?

בשפה המקצועית נקרא הדבר "מלכודת-דבש", ובמקרא עשו בו בנות מואב שימוש במלחמת מדין, דלילה כלפי שמשון ויעל כלפי סיסרא. "אשה כלי זיינה עליה" (יבמות קטו, א; ע"ז כה, ב) וזהו נשק יעיל לנטרל גם חסיד שבחסידיים (כדוד המלך), חכם שבחכמים (שלמה) וגיבור שבגיבורים (שמשון), כדברי ר' יהודה החסיד.² האמנם לצרכים מעין אלו "המטרה מקדשת את האמצעים", ואין הדבר נחשב כ"מצוה הבאה בעבירה"?

א. התקדימים של אסתר ויעל

חז"ל (מגילה יג, א) דרשו את הפסוק "ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת": "אל תקרי לבת אלא לבית", היינו שאסתר היתה אשתו של מרדכי. "כאשר היתה באמנה אתו... שהיתה עומדת מחיקו של אחשוורוש וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי."³

1. התייחסות לשאלתנו נדונה דרך אגב נושאים יותר רחבים אצל הרא"י אונטרמן, "גדרי פיקוח נפש", בצומת התורה והמדינה ג, עמ' 332 (ובספרו שו"ת שבט-מיהודה מהד' תשמ"ד, עמ' סג ואילך), הר"ש גורן, משנת-המדינה, עמ' 142-143, ואצל השופט ד"ר אליהו בן-זמרה, "קדושת החיים ומסירות הנפש בימי השואה", כל הכתוב לחיים-ספר זכרון להגה"ר חיים טוביאס הי"ד, סוף סי' יד, התפרסם לראשונה בסיני פ (כסלו-טבת תשל"ז), עמ' קנא ואילך, ע"י בהמשך ליד הערה 49.
2. ספר חסידים (ע"פ דפוס בולוניה, רצ"ח) ירושלים, תשי"ז סי' תריט. מדינת ישראל עשתה שימוש בכך בהעברתו של "מרגל הגרעין" לישראל באמצעות פיתויו ע"י "סינדיי", ראה: י' מלמן, "איך ישראל חטפה את מרדכי ואוננו", הארץ, ל' בניסן תשס"ד (21/4/04).
3. אמנם לפי הפשט אחשוורוש חיפש דווקא בתולות (אסתר ב, ב-ג), אולם כבר דייק בעל תורה-תמימה (שם אות כ): "ויהי אומן את הדסה... כי אין לה אב ואם והנערה יפת תואר ויפת מראה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת" (שם ז) שהכפלת האימוץ תוך ציון יופיה, מרמז שלא מדובר רק באימוץ אלא בנישואין, ועוד, שהרי הכתוב אומר: "ויהאב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות", משמע שלא לקח רק בתולות. אכן, הרמב"ן (מלחמות ה', סנהדרין יח, א בדפי הר"י) כתב שלפי הפשט אסתר לא היתה אשתו של מרדכי, ולא מדובר אפוא בגילוי עריות. אך הרמב"ן עצמו ביאר שלפי המדרשים היתה אשת

תאמר שהיה זה באונס? - כבר כתבו ראשונים, שאסתר "המציאה עצמה לאחשורוש בשעה שלא היה תובעה, כדי שיתאוה לה ויהיה נח להתפתות לעשות לה בקשתה."⁴ לבסוף, כשרצתה להציל את ישראל, אף חז"ל מציינים שעשתה זאת מרצון, וכדברי רבי אבא (מגילה טו, א) הדורש מהפסוק "אשר לא כדת":

שלא כדת היה - שבכל יום ויום עד עכשיו באונס, ועכשיו ברצון. "וכאשר אבדתי אבדתי" - כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך (פרש"י): ואסורה אני לך, דאשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה, וברצון - אסורה לבעלה).

אם לגבי אסתר נחלקו הדעות אם אמנם היתה אשת איש, ובאיזו מידה היא פיתתה את המלך, או רק הציעה את עצמה,⁵ לגבי יעל שהיתה **אשת** (לא אלמנת!) חבר הקיני, ההיתר והמצוה לגלות עריות כדי להציל ישראל מפורש אף יותר בחז"ל (נזיר כג, ב; הוריות י, ב; יבמות קג, א):

אמר ר"נ בר יצחק: גדולה **עבירה** לשמה. ממצוה שלא לשמה... "תבורך מנשים יעל אשת חבר הקני מנשים באהל תבורך", מאן נשים שבאהל? שרה, רבקה, רחל ולאה. א"ר יוחנן: שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה (פרש"י): כדי להתיש כחו... כדי שתהא יכולה להורגו, שנאמר: "בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל באשר כרע שם נפל שדוד".⁶

אמנם גם פה, במישור הפשט יש מקום לומר שיעל איננה ישראלית,⁷ וממילא אינה חייבת במסירות נפש ובייחור ואל יעבור;⁸ או שבכלל לא מדובר ביחסי אישות.⁹ אבל חז"ל והפוסקים התייחסו אל יעל בהקשר זה, כאל משפחת יתרו, שהיו גרי צדק גמורים,

- איש, וראשונים אחרים, ובתוס' רבנו תם (ראה להלן) הסיקו מכך הלכות למעשה. עיי' במאמרי "תוקפם המחייב של מדרשי חז"ל: גישתו של הרמב"ן לאגדה לאור הויכוח בברצלונה" צוהר יא (קיץ תשס"ב), עמ' 49-68, ובהקדמתו של אחי ר' עזרא שבת ל"חידושי הרמב"ן על מסכת כתובות", עמ' 1-5. וראה גם דברי הרשב"א, מגילה טו, א: "דברי אגדה הן ואין מתישבין עליהן".
4. לשון "התוס' רבינו יהודה מפרי"ש ביבמות פרק הבא על יבמתו וכמדומה אני שהוא לשון רבינו יצחק עצמו" כפי שמצוטט בשו"ת מהרי"ק, סי' קסז, אך אינו מודפס בתוס' שלפנינו.
 5. כמתשמע מלשון ר"י מפרי"ש המובא בשו"ת מהרי"ק שם (וראה עוד להלן הערה 16), וכן הבחין מהר"ם מרוטנברג בשו"ת בעלי התוס', סי' עב. ועיי' בשו"ת דברי-יציב חו"מ סי' פא.
 6. המהרשי"א (מגילה טו, א) פירש שכך יש להבין את דרשת הגמרא שם, שיעל בקולה זינתה. עיי' אצל י' לשם, "פיתוי שהפך לאונס וחוקות המדבר בפרשת יעל", מגדים לח (תשס"ג), עמ' 53, שהדבר מרומז כבר בספר קדמוניות המקרא לא, ג [המיוחס לידידיה (פילון) מלפני חורבן בית השני]. עיי' איוב לא, ג, שהשורש כ.ר.ע מכוון לתשמיש. הר"צ שכטר, בעקבי-הצאן, סי' ג, דן בפרשת יעל מצד "חטא כדי שיוכה חברך" של רבים, אך לעני"ד נראה שחומרת העריות מחייב לדון עליה ברמה אחרת משאר האיסורים, וכן עשו כל הפוסקים שהבאנו.
 7. כך לפי היעבי"ץ, בקיצור בחידושי על נזיר כג, ב, ובהרחבה בספרו 'פנת אבן בוחן', המודפס עם מגדל-עז, עמ' כז, ב, סי' יד. בכל זאת מתיר היעבי"ץ את מעשה יעל גם אם היתה ישראלית, מצד הצלת ישראל, ואף אם לא היו שם ישראל שאז לא נחשב חילול ה'. הנוב"י (להלן ליד הערה 25) דן בסוגיה מצד אסתר ולא מזכיר את יעל, ואולי סובר אף הוא שאינה ישראלית.
 8. כמפורש בסנהדרין עה, א, שגויים אינם חייבים בקידוש השם, שהרי כתיב "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב).
 9. עיי' פירושי רד"ק, רלב"ג, ר"י אברבנאל והמצודות לשופטים ה, כז, ש"בין רגליה" אינו מכוון לתשמיש, אלא זהו תיאור הרצח שנעשה למרגלותיה. הרד"ק מכנה את הדרש שמדובר על תשמיש כ"דרש רחוק", ונעזר בשופ' ד, יח, שם מודגש פעמיים שיעל כיסתה את סיסרא בשמיכה שלא נגע בה. וכן דורשים בילק"ש (אחרי מות רמז תקפה) לשבח את יוסף, יעל ופלטי שיכלו לחטוא והתגברו על יצריהם; לעומת אותו מדרש (ילק"ש שופטים רמז נה, ופי' כי תצא רמז תתקלח) שמביא שיעל פיתתו. בעל באר-שבע (הוריות י, ב) דוחה את דברי הרד"ק בתוקף.

ובהיותה ישראלית הרי היא משמשת לרוב הפוסקים כתקדים הלכתי למפתח להצלת ישראל.¹⁰

ב. "קרקע עולם"

ממילא עולה הקושיה, הרי "בכל מתרפאין, חוץ מע"ז, גילוי עריות ושפיכות דמים" (פסחים כה, א), ומנין אפוא ההיתר לאסתר וליעל לגלות עריות, אפילו להציל נפשות?

יש מסבירים (סנהדרין עד, ב¹¹) שאסתר ככלל הנשים, נחשבת ל"קרקע עולם", כלומר פאסיבית במעשה הביאה, ועל כן אין לאשה דין של ייהרג ואל יעבור כשאונסים אותה. על כך העיר הר"מ פיינשטיין (אגרות-משה או"ח ח"ד סי' עה) שהרי מסתבר שאסתר התנהגה עם אחשוורוש כדרכם של כל איש ואשה, הן בחיבוק ובנישוק והן בפישוק רגליים, אחרת היה מגלה שהיא יהודיה; ולא עוד אלא שלא היה סובל התנהגות סרבנית, שהרי הרג את ושתי על פחות מזה. ובכל זאת, היא נחשבת לדעתו כקרקע עולם!¹² אך גם לרמ"פ, כשאסתר יזמה את היחסים, אי אפשר להחשיבה פאסיבית.

כל שכן אצל יעל, שפיתתה את סיסרא שבע פעמים, שבעלי התוס' (יבמות קג, ד"ה והא) מחדדים, שבבריחתו, הוא זקוק לעזרתה, ואין חשש כלל שיאנסה. "אדרבה, היא שדלתו בדברים להכריעו להביאו עליה כדי להתיש כחו להציל ישראל." ועוד, "שהכתוב משבחה, דאם היתה אנוסה במה משבחה?" (תוס' סנהדרין עד, ב ד"ה והא).

אמנם בעל שרידי-אש (שו"ת ח"ב סי' לו) סובר שגם אם היא באה ברצון ובאקטיביות, אשה מוגדרת תמיד במעשה העריות כקרקע עולם.¹³ אך רבים סוברים שאשה אינה נחשבת קרקע עולם בעריות אם היא "עושה מעשה"¹⁴, וכל שכן לפי

10. תוס' והרא"ש כתובות ג, ב; מהר"ם מרוטנברג בשו"ת בעלי התוס', סי' עב; שו"ת המהרי"ק בשם ר"י מפרי"ש, סי' קסז; שו"ת בנימין-זאב סי' תג; שו"ת חוות-יאיר סי' קח; ביאור הגר"א אה"ע קעח, ו; ערוך-לנר סנהדרין עד, ב; ר"ש קלוגר, חכמת-שלמה אה"ע קעח, ג; שו"ת שבות-יעקב ח"ב סי' קיז; שו"ת חיים-שאל ח"א סי' מח; שו"ת משפט-כהן עמ' שכז; שרידי-אש מכות סי' לו; אגרות-משה או"ח ח"ד סי' עה; שו"ת דברי-יציב חו"מ סי' פא; הרי"ש גורן, לעיל הערה 1.

11. יש דיון בפוסקים אם רבא ('הנאת עצמן שאני') חולק שם על אביי ('אסתר קרקע עולם') או מוסיף על דבריו, ע"י שם בתוס', רי"ף, בעל המאור, מלחמות ה', ראב"ד, ר"ן, בכס"מ ה' יסודי התורה פ"ה, ה"ב, ובאג"מ יו"ד א, סי' עד, ואכמ"ל.

12. אגרות-משה, לעיל הערה 10, המדגיש כי לשיטת בעלי התוספות, פירוש קרקע עולם הוא סבילות האשה בעת הבעילה, להבדיל ממעשיה לפני בעילתה (כדוגמת הליכת אסתר למלך). הוא מחדש סברה שלא יתכן שהאביונים חמורים יותר מהעריות עצמם (שמותר מדין קרקע עולם), ולפי התוס' גם רבא יסכים לכך. רק לרבא אליבא דרש"י, הריטב"א והרמב"ם, דס"ל שאסור באשת איש, צ"ל שלא הייתה אסתר אשת איש, ואז מותר מפני הנאת עצמו. האג"מ חולק בתוקף על שיטת המאירי, סנהדרין, עמ' 277, הסובר שחוץ מאשר באותו יום שהלכה מרצון ונאסרה, אסתר נלקחה בעל כורחה ואפילו לא הלכה בכוחות עצמה.

13. מעין זה בשו"ת בנימין-זאב סי' תג.

14. תוס' סנהדרין עד, ב ד"ה והא אסתר; כתובות ג, ב ד"ה ולדרוש; תוס' הרא"ש, שם; בשיטה-מקובצת על כתובות טו, א מוכיח שריב"ם ור"ת סוברים כהרא"ש, שיש מציאות שהאשה אינה נחשבת קרקע עולם, וכן דעת בעל השיטה עצמו, שם ע"ב; מאירי סנהדרין עמ' 277; בית-יוסף יו"ד סי' קנז ד"ה כתבו התוס'; רמ"א בדרכי-משה הארוך שם בשם הר"ן; בית-מאיר המובא בפתחי-תשובה אה"ע קעח, ח. ד"ר בן זמרא, לעיל הערה 1, הפריז על המידה כשכתב שלדעת רוב חכמי הראשונים באשכנז ובצרפת ומקצתם בספרד ובצפון אפריקה "ההיתר חל... גם בנסיבות בהן סיעה האישה לבעילתה ע"י מעשה".

הגורסים שם בעריות "תיהרג (בלשון נקבה) ואל תעבור".¹⁵ והרי כך עולה מפשטות המקור בתורה, שמשם לומדים מסירות נפש לגי העבירות, המדבר על נערה מאורסה.

בנוסף לקושיות על חידושו של בעל שרידי-אש, גם לשיטתו (וכדבריו להלן בסי' לו) יש לחלק בין אסתר, הכפוייה ע"י אחשוורוש בכל עת, ולכן תמיד יכולה להיחשב כקרקע עולם, לבין יעל או סוכנת מפתה, שאינן במצב של כפייה כלל. בנוסף, משתמע במהרי"ק עצמו (מקורו של השרידי-אש) שאסתר רק הציעה את עצמה, אך לא פיתתה את המלך.¹⁶ אבל במצב של פיתוי, כיעל, אין הבדל בין אשה לאיש לעניין עריות, והכל הם בכלל ייהרג ואל יעבור.

ג. הצלת רבים או הצלת ישראל

1. יש מתירים להצלת הרבים

המאירי (סנהדרין עמ' 277) מתרץ את מעשי יעל ואסתר מבחינה הלכתית על ידי הבחנה בין גילוי עריות להצלת יחידים (ייהרג ואל יעבור) לבין כשמדובר בהצלת רבים (יעבור ואל ייהרג), ש"הצלת רבים שאיני", וכן משמע בשו"ת בנימין-זאב (סי' תג).¹⁷

לפני כשלוש מאות שנה, כשעדיין לא נתפרסמו דבריו של המאירי, בעל שו"ת שבות-יעקב (ח"ב סי' קיז) הצדיק היתר בעריות ע"פ תקדימה של אסתר. המעשה המתואר בשאלה שהופנתה אליו הוא: "סיעה של בני אדם שהלכו בדרך ואחד מהם אשתו עמו... ומצאו שם אנשי בליעל רוצחנים שהמה מועדים להרוג נפשות על עסקי ממון. וכאשר ראה... שעמדו עליהם להרוג אותם... אז הפקירה עצמה האשה ברצון בעלה ישראל, וע"י כן הצילה אותם." הבעל שאל: "אי אשתו מותרת לו, כיון שנעשת מצד אונס רציחה ברצונה, ואשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה; או יקבל שכר על הפרישה, וכיצד יתנהג עמה?" על פי המהרי"ק (שנזכיר בהמשך), הצדיק השבות-יעקב את עצם השידול של אותה אשה, אך חולק על בעל שו"ת בית-יעקב, ואסר עליה לחזור לבעלה: "אף שאין כאן נדנדוד עבירה, שעשתה להצלת רבים, מ"מ נאסרה לבעלה כמו יעל ואסתר".¹⁸

לכאורה, ההיתר לגילוי עריות להצלת רבים מופרך ממשנה מפורשת (תרומות ח,יב) שאף נפסקה להלכה (רמב"ם הל' יסודי התורה ה,ה; רמ"א יו"ד קנז,א), שאפילו אם מאיימים לטמא את כל נשות העיר, "ייטמאו כולן ואל ימסרו נפש אחת מישראל". אך יש שהבחינו בין מסירת עצמך (שמותר לדעתם, כבמעשה יעל ואסתר, כדי להציל רבים) לבין למסור מישהו אחר (שאסור).¹⁹ מאידך גיסא, הסברה נותנת שאין לחלק בכך, הרי מתוך משנה זו יש ללמוד שסברת "מאי חזית דדמא דידך סומק טפיי" (המובאת בסנהדרין עד,א כסיבה לדין ייהרג ואל יעבור בשפיכות דמים) תקיפה גם ביחס שבין

15. ע"י במאירי סנהדרין עמ' 277.

16. כלשון הרי"י מפרי"ש המובא במהרי"ק, "שהמציאה עצמה לאחשוורוש בשעה שלא היה תובעה כדי שיתאוה לה ויהיה נח/ כח להתפתות לעשות לה בקשתה". "להתפתות" כתוב לגבי ביטול הגזירה, אך לגבי הפיתוי לעריות, כתוב רק ש"המציאה את עצמה", דבר שבהחלט יכול להיחשב כקרקע עולם.

17. ממשי"כ שם: "להציל כמה וכמה נפשות מישראל", משמע שהעיקר הכמות, ולא האחוז של ישראל. אמנם היו שהזהירו שלא לסמוך על פסקיו והוראותיו, כגון: מהרש"ל בי"ם-של-שלמה ב"ק פ"ח סי' עב, ומהרי"ם פאדובה (ע"י אוצר-ישראל ח"ג עמ' 129), אבל הרמ"א ועוד פוסקים מתחשבים בפסקיו בכבוד.

18. הבחנה זאת, בין הצלת יחיד לבין הצלת רבים, מובאת להלכה גם בבית-שמואל (קעח,ד), ערוך-השלחן (אה"ע קעח,כח), ובשרידי-אש (השלמות למסכת מכות סי' לו), ראו בהמשך בהערה 54.

19. שרידי-אש, שם. אפשרות דומה הועלתה ע"י מרן הרב קוק זצ"ל, משפט-כהן, עמ' שי-שיא, ו-שלט.

רבים ליחיד, שאם לא כן מדוע אין רשאים למסור נפש אחת?²⁰ ועוד, בבסיס דיני נפשות מונח העקרון שחיינו של אדם אינם מסורים בידו, ורק ה' שנתן הוא שרשאי לקחת, ואין הבדל בין להרוג אחר לבין שיהרוג אדם את עצמו.²¹

אם כך, עדיין עלינו לענות על השאלה, הכיצד הותר לאסתר וליעל לגלות עריות, ואף כדי להציל רבים?

2. להצלת עם ישראל מותר

בעל שבות-יעקב ביסס את דבריו על לשונו של המהרי"ק (שו"ת סי' קסז) בשם תוס' ר' יהודה מפרי"ש. אולם לכשנדייק בלשונו נמצא שהחילוק איננו בין יחיד לרבים, אלא דבריו עוסקים בהצלת עם ישראל, ולא בהצלת רבים גרידא,²² שכן כך היא לשונו:

מאותה שעה נאסרה על מרדכי. והנה דבר פשוט הוא יותר מביעתא בכותחא כי אסתר לא עשה שום איסור, ולא היה בדבר אפי' נדוד עבירה אלא... אדרבה פשיטא ופשיטא שעשתה מצוה רבה מאד, ובפרט דקרקע עולם היתה.²³ וכן מצינו ביעל אשת חבר הקני, ששבחה הכתוב במעשה דסיסרא ושקל אותה מעשה כביאות האמהות עם האבות כדאית' בנזיר... וכן כתבו תוס' רבינו יודא מפרי"ש ביבמות פרק הבא על יבמתו,²⁴ וכמדומה אני שהוא לשון רבינו יצחק (הר"י - א.ש.) עצמו, וז"ל: "...דבר זה מותר לעשות עבירה זו לשמה, אפילו היא אשת איש כדי להציל כל ישראל..."

ההיתר הוא רק "כדי להציל כל ישראל". כך מצדיקים התוס' (כתובות ג, ד"ה ולדרוש) את יעל: "ועשתה עבירה לשמה כדי להציל את ישראל", אמנם בהשמטת המלה "כל" ישראל. האיסור לעבור על עריות כדי להציל רבים בעינו עומד, וההיתר הוא רק להצלת עם ישראל. זהו ההיתר שעמד לזכותה של יעל, שכאמור לעיל המעשה שלה נראה חמור מזה של אסתר, שכן נעשה בברור ביוזמתה.

הדבר מדויק בלשונו של הרמב"ם בפירושו על מגילת אסתר (בתרגומו של י"י ריבלין, ירושלים תשי"ב): "ובהיות שהמטרה היא להצלת ישראל הותר לה זה". וכך היא גם לשונו של המהרי"ם מרוטנברג בשו"ת בעלי התוס' (סי' עב).

על אבחנה זו בין רבים לבין כלל ישראל עמד הנודע-ביהודה (מה"ת יו"ד סי' קסא), בעת שהוא חולק על השבות-יעקב (שאת תשובתו הוא מכנה "ראיתי באיזה תשובה"):²⁵

20. על מסירות נפש למען הרבים ע"י מאמרו של פרופ' נ' רקובר: "כלל ישראל - פילוסופיה ומשפט" (תחומין טז עמ' 211-232). ועיי' מש"כ הרב"ז בנדיקט, "בעיות מלחמה", תשב"ע יב עמ' 107, שבדברי המשנה (סנהדרין ד, ה) "כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא" מודגש שהעניין הכמותי אינו משפיע כלל. לפי הרב קוק (משפט-כהן עמ' שיא) האיסור למסור יחיד להצלת רבים הוא כדי לנעול את השער בפני אומדנות של "מאי חזית דם מי סומק טפיי".

21. טושי"ע יו"ד סי' שמה, ובית-יוסף בבדק-הבית יו"ד סי' קנו.

22. אמנם בעל שבות-יעקב אינו יחיד בהבנה זו, שכן כך הבין גם בעל בית-שמואל (קעח, ד), וממנו נטל כנראה גם השופט בן-זמרה (לעיל הע' 1).

23. מכאן דייק בעל שרידי-אש (לעיל פרק ב) שגם אם הלכה מרצון, אין אשה מאבדת בכך את הגדרתה כ"קרקע עולם". אבל הוספה זו - "ובפרט דקרקע עולם היתה" - אינה עיקר ההיתר, אלא לרווחא דמילתא, כמו שכתב הראי"י אונטרמן במאמרו "גדרי פיקוח נפש" (בצומת התורה והמדינה' ח"ג עמ' 332). וכל שכן לפי תמיהתו של הר"מ ראטה (קול-מבשר ח"א סי' סח) על תוספת שיקול קרקע עולם: הרי היא עשתה מרצון.

24. דבריו אינם נמצאים בידינו מחוץ למקור זה.

25. בשו"ת דברי-יצב חו"מ סי' פא, הציג את הנוב"י כדעת יחיד, אך המעיין בהערות 54-55 יראה להיפך (!), שהמאירי הוא דעת יחיד בין הראשונים שמתיר להצלת רבים.

גוף דין זה שיהיה מותר לאשת איש לזנות ברצון כדי להציל נפשות אינו תורה. ולא ישר בעיני מה שראיתי באיזה תשובה... היכא שאינה אנוסה על גוף הביאה, ואדרבה היא משתדלת לזה להציל נפשות, לא מקרי קרקע עולם, ואשה ואיש שוים ותהרג ואל תעבור, ואסתר שאני שהיתה להצלת כלל ישראל מהודו ועד כוש, ואין למדין הצלת יחידים מהצלת כלל ישראל מנער ועד זקן מהודו ועד כוש, ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו ואולי ברוח הקודש.

מחלוקת דומה היתה בימי השואה בין הפוסקים, באשר למידת ההיתר לשתף פעולה עם הגרמנים ימ"ש, למרות שהדבר גרם להריגת יותר יהודים. רבים סברו כנוב"י, שהדבר אסור. אולם הר"א כהנא-שפירא, רבה של קובנה התיר זאת כדי "להציל כל כמה שניתן להציל",²⁶ ובכך נקט בשיטתם של המאירי ובעל שבות-יעקב, שלמען הצלת הרבים מותר לעבור אפילו על ג' העבירות החמורות. סברה דומה נמצאת בחזון-איש (יו"ד הל' ע"ז סי' סט) שמתיר להטות חץ המכוון לרבים, גם אם עי"ז ייהרג יחיד, כי "הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה... ואחרי שבצד זה יהרגו נפשות רבות, ובזה אחד, אפשר דיש לנו להשתדל למעט אבדת ישראל בכל מאי דאפשר".

ויש שהסבירו שרבה של קובנה התיר זאת משום שהגרמנים ימ"ש רצו להרוג את כל ישראל, וההיתר הוא גם לשיטת הנוב"י, כיון שמדובר בהצלת עם ישראל.²⁷ ועדיין קשה להסיק מכאן ש"מלכודת דבש" המבוצעת ע"י סוכנת מותרת, כיון שקשה להגדיר את פעולתה כאילו היא "בעיקרה פעולת הצלה".

3. מדינת ישראל - רוב או כלל?

בעת כתיבת הדברים דומה שעדיין רוב עם ישראל אינו יושב במדינת ישראל, אלא בגלות.²⁸ האם יש למדינת ישראל דין של הצלת רבים (שבשלה, כאמור לעיל, מותר לעבור עבירת עריות רק לחלק מהדעות), או של הצלת ישראל (המתירה עריות לכל הדעות)?

מרחן הראי"ה קוק (משפט-כהן עמ' שלו) כתב לגבי ההיתר משום הצלת הרבים: לא מצינו חשיבות זו לארץ מיוחדת, כי אם להקהל היושב בא"י, וכמש"כ עפ"י הגמ' בהוריות²⁹ מקרא ד"כל הקהל מלבא חמת עד נחל מצרים" (דהיי"ב ז, ח), אבל בכל שאר ארצות כל זמן שאין שם רוב האומה כיחידים דמי.

26. מובא ע"י הר"א אושרי, שישב עם הר"א שפירא בב"ד של קובנה בתקופת השואה, בשו"ת ממעמקים ח"ה סי' א, ובשו"ת ידברי אפרים מעמק הבכא' סי' א. וראה בתקליטור שו"ת השואה שבהפקת מכון נתיבי ההלכה, אלון-שבות, תשס"ו, ואצל י' טרונק, יודנראט, עמ' 420-436.

27. ר"א רקפת-רוטקוף, "מסירת יהודים לידי גרמנים בתקופת השואה לאור ההלכה - הסבר לפסק של הרב מקובנה", הדרום נט (אלול תש"ס), עמ' 38-39. ע"י בפסקה הבאה שגם הרב קוק היה מתיר, אם התברר שרוב ישראל היו אז באירופה ובסכנה.

28. עובדה זו מוטלת בספק גם כיום, כיון שרבים מאלה המוגדרים כיהודים בחו"ל בסקרים הדמוגרפיים אינם יהודים לפי ההלכה. וגם עם זאת, לפי קצב העלייה והגידול הטבעי בארץ לעומת ההתבוללות בחו"ל, כבר בשנת תש"צ, בעוד כ-20 שנה, ישבו רוב יהודי העולם בארץ ישראל, לראשונה מאז גלות עשרת השבטים לפני כמעט 3,000 שנה (ע"י דברי הדמוגרף פרופ' ס' דלה-פרגולה, "A Nazi Victory", Jerusalem Report, יט בתמוז תשנ"ז, 24/7/97, עמ' 14).

29. בהוריות ג, א (לגבי פר העלם דבר). וכך פסק הרמב"ם בהל' שגגות יג, ב: "אין משגיחין על יושבי חו"ל, שאין קרוי קהל אלא בני א"י." וע"י עוד סהמ"צ לרמב"ם עשה קנא, שאם אין יהודים בא"י נחשב הדבר כמחיקת האומה, ח"י; ובהל' ברכות יא, שמברכים ברכת "יחכם הרזים" רק על ששים ריבוא ישראלים ובארץ ישראל, וצפנת-פנח, שם; ובתענית יא, ב, דלכן אין תענית ציבור בבבל.

נמצא שכאשר קהל היהודים בארץ ישראל מצוי בסכנה, הדבר מתיר עבירה על איסור עריות, אפילו אם אין קהל זה מהווה רוב העם. שהיישוב היהודי בא"י איננה נחשבת כיחידים או ציבור מסוים, אלא נחשב כ"קהל ישראל".

כמו כן, דעת ר"ת (מובאת אצל תלמידי רבנו יונה ברכות ח,א ברי"ף) היא שהלל נקבע רק כאשר אירע נס לכל ישראל, שאל"כ זוהי הצלה פרטית שיש לברך עליה רק "הגומל". והרי קבעו הלל על נס חנוכה, אע"פ שבאותה תקופה רוב ישראל גרו בבבל, והם לא היו בכלל הסכנה! אלא, כאמור, משום שהיה בא"י, פשוט שנחשבת להצלה לאומית של כלל ישראל, בדומה לתנאי שאין אומרים הלל אלא על נס שבא"י (מגילה יד, א).

מעניין במיוחד הוא המקור של ר"ת שם, מהפסוק "וכי תבאו מלחמה בארצכם" (במדבר י, ט) - רק כאשר הדבר נעשה בארצכם נחשב הדבר כהצלה לכל ישראל, גם אם אין רוב יושביה עליה. תפיסה כזאת גם מסבירה את התגייסותו של אדם לשירות צבאי מסוכן, שאם לא כן הכיצד יותר לאדם לסכן את עצמו למען זולתו, והרי דמו אינו סמוק פחות מדם חברו (בבא מציעא סב, א), אלא שבהצלת ישראל שאני.

זהו גם כן הבסיס למעשיהם של פפוס ולולינוס הרוגי לוד, שמסרו את עצמם למיתה כדי להציל את יהודי לוד (תענית יח, ב). לפי פירושו של הר"מ פיינשטיין (אגרות-משה יו"ד ח"ב סי' קעד, עמ' רצג) היה הדבר מותר להם, אע"פ שהם עצמם לא היו בכלל גזירת המלך,³⁰ משום "דהצלת ישראל שאני", ואף נאמר עליהם בעולם הבא "אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן". החידוש שבדבר הוא שאפילו הצלתה של קהילה אחת בא"י, איננה נחשבת להצלה פרטית ואף לא להצלת רבים, אלא נחשבת להצלה לאומית.

ולענייננו: כשם שהותרה שפיכות דמים (של עצמך בשדה הקרב) למען היושבים בארץ ישראל, הוא הדין לגילוי עריות - היינו פיתוי באמצעות "מלכודת דבש".³¹ הפירמדה של סדר העדיפות ההלכתי תיראה אפוא כך:

על כן מובן מדוע מהללים חז"ל את יעל ואת הרוגי לוד, משום שזכו לקיים את המצוה החשובה ביותר בנסיבות הקשות ביותר מבחינה נפשית ורוחנית. אם ג' העבירות בדר"כ דוחות פיקוח נפש משום חומרתן,³² הן נדחות מפני חומרתה של הצלת ישראל.

כל שכן לפי הראייה קוק (משפט-כהן עמ' שטז) שמוסיף שענייני יעל ואסתר (וכן במשימת הקרבה במלחמה) מותרים מטעם הוראת שעה קבועה ומיגדר מילתא. אם כן, אין הבדל בין עריות גבר לבין פיתוי לעריות ע"י אשה, שגם אם העבירה במקומה עומדת, חומרתה של הצלת ישראל מכרעת בחשיבותה.

30. הראייה קוק (משפט-כהן עמ' שז-שח) ביאר שפפוס ולולינוס עצמם גם כן היו בכלל הגזירה, ושבתם המיוחד היה על שמסרו עצמם למות בעינינו יותר קשים מאשר אם היו נהרגים עם כולם.

31. באותה מידה יש ללמוד מכאן היתר להתאבדות למען הצלת כלל ישראל, וכשם שביאר המהרש"ל (ים של שלמה' ב"ק פ"ח סי' נט) את התאבדות שאול בהר הגלבוע, שלדבריו היתה כדי למנוע מרבים למסור את נפשם בניסיונות להפסיק את ההתעללות שחכתה לו. ועי' עוד דבריו של הר"י גרשוני, קול-צופיך עמ' רטז-רכ, המתיר לשבוי להתאבד כדי לא לגלות סודות שיסכנו את המדינה; ובהרחבה אצל ר"י ליכטנשטיין, 'המאבד עצמו לדעת' פ"ד ופרק יז.

32. ר"ן יומא, ג, ב בדפי הרי"ף בשם הרמב"ן; נמוקי-יוסף סנהדרין, יז, ב בדפי הרי"ף, ומובא בב"י ד"ה והא.

ד. האם צריכים היתר מבית דין או מרוח הקודש?

הנודע-ביהודה הוסיף, שלאסתר היה היתר מבית דינו של מרדכי או אולי ע"י רוח הקודש. גורמים אלה אינם בידינו כיום, ויש לשאול אם הם מעכבים. בעל שבות-יעקב, שהוא היחיד שהורה הלכה למעשה בנדון, התעלם מתנאים אלה כשהורה להתיר (וכאמור לעיל, היתרו ניתן אפילו להצלת רבים, ולא דווקא להצלת ישראל).

ויעל היא שתוכיח, שהרי עברה "עבירה לשמה", כלשון חז"ל, אע"פ שלא הותר לה הדבר בהוראת בית דין (כדברי הראי"ה קוק, משפט-כהן עמ' שט), שהרי המעשה היה בצנעה וב"שעת-אמת" בלי זמן להתייעץ. כמו כן לא נראה שהיה הדבר על פי רוח הקודש, שהרי יעל איננה מוזכרת במגילה יד, א בין הנביאות. גם פפוס ולוליינוס שמסרו עצמם למוות כדי להציל רבים, ושובחו על כך בפי חז"ל, לא נראה שקיבלו לכך היתר מבית דין קודם לכן.

ההישענות על רוח הקודש הינה בניגוד לכלל המונע פסיקה על פיה מצד ש"לא בשמים היא"³³ מה עוד, שהציפייה לקבל הוראה מבית דין או מרוח הקודש גורמת להתמהמהות בהצלה, וכבר הזהירנו הרמב"ם כמה פעמים (הלי שבת ב,ג וכן להלן הלי כג) מלהתמהמה בענייני סכנה.

מדוע אפוא הזכיר הנודע-ביהודה גורמים אלה כתנאים להיתר גילוי העריות למען הצלת הרבים? נראה שהנוב"י, בהתייחסו לשאלה שהעסיקה את השבות-יעקב, בא לסתום כל פירצה ולדאוג שלעולם לא יעלה על דעתה של אישה למסור את גופה למען הצלת נפשות, ומה שהותר לאסתר אינו מותר לכלל הנשים.

הראי"ה קוק (משפט-כהן עמ' שט) הצריך היתר של בית דין או של רוח הקודש רק לצורך הצלתם של יחידים, רבים או ציבור מסויים, "אבל להצלת כלל ישראל י"ל דאין צריך הוראת בית דין, דפשוט הוא דהוי למגדר מילתא. ועל כן התירה יעל לעצמה בלא בית דין." כשם שאין צורך ליטול רשות מבית דין לחלל שבת להצלת נפש של יחיד, ואין צורך להיתר ב"ד להצלת התורה, כך גם אין צורך להוראה מפורשת להצלת עם ישראל, שהוראה כזאת תלויה ועומדת, "שנחשבת למגדר מילתא בצורה כזו שאין צריך לטול רשות מב"ד, וכל הזוכה בזה שליחותיהו דב"ד קא עביד." (הראי"ה קוק, שם עמ' שטו).³⁴

בנוסף, יתכן שניתן להגדיר מעשה של גבורה כרוח הקודש. פסוקים רבים מקדימים את מעשי הגבורה בהקדמות המציינות זאת, כגון: "ותהי על יפתח רוח ה'" (שופטים יא, כט) ובשמשון "ותצלח עליו רוח ה'" (שם יד, יט). הרמב"ם (מורה-נבוכים ב, מה) ביאר שזוהי דרגה, אמנם נמוכה, של נבואה - "שילווה את האדם עזר א-להי, יעוררו ויזרזו לעשות טובה גדולה בעלת ערך, כגון הצלת קבוצת חסידים מידי קבוצת רשעים", וכוונתו להריגת המצרי ע"י משה רבנו, שנעשתה עוד קודם הכירו את ה' בסנה.³⁵

33. ע"י שו"ת יביע-אומר ח"א או"ח סי' מא, שהביא מכך את קושייתו של שו"ת ספר-המאור (סי' מג, עמ' קצו) על הנודע-ביהודה.

34. ע"י עוד מאמרו של פרופ' הר"נ רקובר, לעיל הע' 20.

35. השווה גם תוס' ב"מ קו, א ד"ה מתיב, ודברי מו"ר הרב צב"י קוק, לנתיבות-ישראל ח"א עמ' קפג. הדמיון בין הגבורה לבין הנבואה הוא שנבואה היא "לשדר על אותו גל" כביכול, עם הקב"ה, כלומר להיות ב"ראש אחד" עם האלטרואיזם האלוקי, שהוא יסוד העולם וטעם הבריאה, "עולם חסד ייבנה". כשם שהוא יתי נותן ללא תמורה וללא רווח, כך הגיבור עושה את מעשה ההקרבה שלו מתוך אידיאל של נתינה, חסד של אמת. מכאן ההסבר לדרגתם העילאית של הרוגי לוד ("אין כל בריה יכולה לעמוד

אולי לזה התכוונו המהרי"ק (שו"ת סי' קסז) ושו"ת בנימין-זאב (סי' תג), בהדגישם שהליכתה של אסתר לגילוי עריות ברצון, היא היא רוח הקודש שלה, וכפי שדרשו חז"ל (מגילה טו, א) על הפסוק "ויהי ביום השלישי ותלבש אסתר מלכותי" (אסתר ה, א) - "בגדי מלכות מיבעי ליה!... מלמד שלבשתה רוח הקדש". כלומר, עצם התעוזה והמסירות (הכוללת את היותה האלטרואיסטי שתיאסר על בעלה) נחשבים כרוח הקודש, גם אם לא נאמר קודם לכן שהיתה הוראה מצד נביא או גילוי שכינה.

בדרך כלל ניתן להגדיר מעשה של סוכנת הנעשה למען הצלת הרבים או למען הצלת ישראל כמעשה של גבורה והקרבה, העומדים כנגד צניעותה הפנימית של בת ישראל. ואולי יש בכך קיום התנאי של רוח הקודש, הנדרש מפשטם של דברי הנודע-ביהודה.

ה. ביאת גוי

סניף נוסף המצטרף להתיר "מלכות-דבש" למען בטחון ישראל היא שיטת רבנו תם (תוס' כתובות ג, ב ד"ה ולדרוש ובסנהדרין עד, ב ד"ה והא), "דאין חייבין מיתה על בעילת נכרי, משום דרחמנא אפקריה לזרעיה דנכרי", ועל כן שאלת הגמרא שם היא: "הא אסתר פרהסיא הואי", ולא: "והא אסתר גילוי עריות הואי".³⁶

אמנם בבית-יורספ (אה"ע סי' קעח) הביא בשם ארחות-חיים ש"אין לסמוך על ר"ת, שכל חכמי דורו נחלקו עליו", ואף הרמ"א הביא את דבריו בדרכי-משה (אה"ע קעח, ו), אבל המעיין יראה שכך סובר גם בעל שו"ת בנימין-זאב (סי' תג). בנוסף, גם אם לא נקבל את דברי ר"ת שביאת עכו"ם לא נחשבת לביאה, לכ"ע פנויה הנבעלת לארמי איננה מחויבת ביהרג ואל יעבור משום שאין בכך חיוב מיתה או כרת, ולפי הרמב"ן (מלחמות, סנהדרין יח, א בדפי הרי"ף), בעל המאור (שם), והר"ן (שם) ה"ה אף אם היתה אשת איש מדרשת "אשת רעהו ולא אשת אחרים" (סנהדרין נב, ב).³⁷ אף הרמב"ם (הל' יסודי התורה ה, ב) פסק שלא נחשבת ביאת גוי לעריות (בוודאי בפנויה)³⁸ והאיסור נדחה לטובת פיקוח נפש (אפילו של יחיד!), וכך פסק הרמ"א למעשה (יו"ד קנז, א) ש"גוי הבא על בת ישראל אינו בכלל גילוי עריות".³⁹

במחיצתן"), גם אם לא היו בדרגת צדיקים באורח חייהם (כדמוכח מהסוגיה), ואולי אף היו מתיוונים (כמשתמע משמותיהם).

36. מאותו טעם התיר רבנו תם לאשת איש שחיה עם גוי, ולאחר מיתת בעלה חזרה בתשובה, להינשא לגוי זה לאחר שהתגייר. נמצא שלדבריו הלימוד של הגמרא (יבמות צח, א) מהפסוק "זרמת סוסים זרמתם" איננו רק לגבי הייחוס, אלא גם לגבי ביאתו של הגוי שאינה נחשבת לביאה (ודלא כשיטת ריב"ם בתוס' שם). יתכן שר"ת מדייק זאת מהפסוק ביחזקאל כג, כ בשלמותו: "בשר חמורים בשרם (בנוגע לביאה) זרמת סוסים זרמתם (בנוגע לייחוס)".

37. אף שהבעל ארמית חייב כרת (סנהדרין פב, א), ישראלית פנויה הנבעלת לארמי לכ"ע איננה חייבת אלא מצד דגורו עליה ב"ד של שם (ע"ז לו, ב), ולרמב"ן, רז"ה ור"ן, אף הנשואה איננה חייבת מיתה, כרת או מס"י, רק אולי תיאסר על בעלה. בהערות 128 ו-130 לר"י סקלר על חידושי הר"ן, שם, חשב שאולי כל הראשונים הללו סברו כר"ת, אך המדייק יבחין ביניהם ואכמ"ל.

38. ע"י בכסף-משנה ובלחם-משנה שם, ובר"ן שם. ע"י בהערת אחי, ר' עזרא שבט, במהדורתו של חידושי הרמב"ן על מס' כתובות, פ"א עמ' 59 הערה 33.

39. ולכן כתב היעב"ץ (אבן-בוחר פנה א, סע' ה, עמ' כז, א סק"ה (מודפס עם ספר מגדל-עוז שלו): "אין צורך לדחוק כלל במעשה דאסתר". הר"ש גורן, לעיל הערה 1, עמ' 142, התיר לסוכנת של שירותי הבטחון הכללי (שב"כ) להינשא לגוי, על סמך שיטת ר"ת. ע"י מה שכתבנו עוד בפרק ז על שיטת ר"ת.

ו. מניעת סכנה עתידית

המקורות שבהם עסקנו עד כה דיברו על עבירה הנעשית כדי להציל מסכנה קיימת, עכשווית. אולם דומה שהדבר מותר גם כדי להציל מסכנה עתידית, שאינה קיימת בהווה.

היעב"ץ (בחידושו לנזיר כג,ב) הקשה על יעל, שלעומת אסתר לא היתה אנוסה כלל. ותירץ: "משום דהצלת כל ישראל היתה תלויה בכך, שלא יוסיף עוד סיסרא לאסוף חיל יותר מבראשונה, ולא בכל יום מתרחיש ניסא." הרי אף שכבר נאמר "ויפל כל מחנה סיסרא לפי חרב, לא נשאר עד אחד, וסיסרא נס ברגליו" (שופטים ד, טז-יז), וסכנת המלחמה היא רק בעתיד, בכל זאת הותרה העבירה ליעל ונחשבת למצוה רבה.

ז. איסור הסוכנת על בעלה

1. ביאת גוי

כבר ראינו את דברי השבות-יעקב (ח"ב סי' קיז) החולק בתקיפות על הבית-יעקב (סי' לט) ואוסר את האשה שהצילה את השיירה ע"י פיתוי הליסטים, לחזור לבעלה.⁴⁰ לדעת השבו"י, פסקו של ר' יעקב ב"ר שמואל, בעל שו"ת בית-יעקב, נוטה להקל כיון "שלא עיין בגוף תשובת מהרי"ק וראיותיו, שהם ברורים; ואילו ראה וידע לא היה חולק, כי דברי מהרי"ק מוכרחים" (הבית-יעקב מודה שספרו של המהרי"ק לא היה בידו).

ניתן לסייע את דברי הבית-יעקב ממקורות בראשונים שהתגלו בדורות האחרונים. למשל, הרמב"ם בפירושו על המגילה שהוזכר לעיל (ג/2), המבאר שאסתר נכנסה - מתוך כוונה שהיא אנוסה מתוך אונס אותו השמד, ושהיא נכנסת לטובת כלל ישראל מבלי שיקרא אותה (המלך - א.ש.). לצרכו, שאז לא היה בה חטא, שאין זה ברצון. ובהיות שהמטרה היא להצלת ישראל, הותר לה זה.

הרמב"ם מדייק, כדרכו, להשתמש במונחים ההלכתיים של 'אונס' (שיתירנה על בעלה) לעומת רצון (שיאסרנה), ולדעתו, נסיבות הגזירה נחשבות לאונס, כנראה אף להתירה לבעלה. דברים דומים מצאנו באחת מהדעות המובאות במאירי (סנהדרין ע"מ 278), שכותב אפילו לגבי יעל (!) שבנוסף לכך שהיתה בצנעה ולהנאת עצמו, היא "דנה את עצמה כאנוסה להצלת רבים", משמע אפילו להתירה לבעלה.⁴¹

אלא שקשה מהגמרא (מגילה טו,א) המבארת את דברי אסתר "וכאשר אבדתי אבדתי" - "כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך (שתיאסר על מרדכי בעלה, א.ש.)." זוהי אף משנה ערוכה (כתובות דף כו,ב) שאשה שנחבשה על ענייני נפשות אסורה לבעלה אם נתרצית לאחד משוביה שלא יהרגנה, כי זה נחשב "מרצון" ולא "מאונס". לפי תרומת-הדשן (פסקים סי' צב; וכמוהו פסק הרמ"א אה"ע ז,יא) כל שבויה אסורה על בעלה, גם אם אינו כהן, משום החשש שמא קיימה יחסים מרצון להציל את עצמה!

אמנם הרמב"ם (הל' איסורי ביאה יח,ל) סובר שאין לחשוש שמא נתרצתה, ולדעתו סוגיית הגמרא אוסרת את השבויה על בעלה רק אם הוא כהן, שאסורה לו אף אם נאנסה. גם אם הרמב"ם יאסור שבויה על בעלה שהוא ישראל ואינו כהן כאשר ידוע

40. אמנם השאלה שבה עוסק הבית-יעקב שונה מזו שבה עסקו השבו"י והנוב"י, כיון שבמקרה שעמד לפניו אנסו הגוים לישראל לשכב עם אשת-איש ישראלית, והיא עשתה ברצון כדי להצילו, ולא כבמעשה שעמד לפניו שבו נאנסה הישראלית ע"י גוי.

41. אמנם עיי' בדברי העורך הר"ש ישראלי (בצומת התורה והמדינה' ח"ג עמ' 331, המפלפל בדברי המאירי, אך לא ברור אם יכריע כמוהו למעשה להתירה לבעלה.

שנתרצתה,⁴² הרי לאור פירושו על מגילת אסתר, יתכן שיחשיב אף בחבושה את נסיבות הסכנה כאונס, וכל שכן כ"שהמטרה היא להצלת ישראל" (לשון הרמב"ם) איננה אוסרת אותה על בעלה.⁴³

אמנם בבית-יוסף (אה"ע סי' ז ד"ה אבל הרמב"ם) ובדרכי-משה (שם) כתבו בדעת הרמב"ם: "אבל לישראל ודאי לא חיישינן שמא נתרצית", ומשמע שאם נתרצתה לשוביה כדי להציל את חייה תיאסר על בעלה. אבל מתוך פירושו של הרמב"ם על המגילה ניתן להבחין ולהתיר סוכנת לבעלה משום שאין חשש ש"נתרצה" להגיע להזדהות ולהתאהב באויב הלאומי שמלכתחילה הגיעה אליו כדי לחסלו. מתוך סברה דומה התיר הרב אפרים אושרי (שו"ת ממעמקים ח"א סי' כז) נשים רבות, שנתפשו ע"י הגרמנים ימ"ש לשמש כ"זונות-שדה" לחייליהם, לחזור לבעליהן אחרי השואה.⁴⁴

האמנם מתיר רבנו תם אישה שזינתה עם גוי לחזור ולהיות אשת בעלה הישראלי? רוב הראשונים (ראה לעיל סוף פרק ה) שהזכירו את סברת ר"ת, הבינו שאין הוא חולק על ראיותיו של ריב"ם (מדברי אסתר "כך אובד ממך", וממשנה ערוכה בכתובות דף כו, ב), וגם לדעתו ביאת גוי אוסרת את האישה על בעלה, וכל דבריו אמורים רק כדי להתירה לגוי הבעל אם יתגייר, שלגבי זה אין ביאתו כגוי נחשבת כביאה, וכן לגבי מידת חיובה למסור את נפשה שלא תיבעל ע"י גוי (כך פירשו הרמב"ן והר"ן, כמובא בבית-יוסף יו"ד סי' קנז ד"ה וכתב הר"ן).

בעל תרומת-הדשן (ח"א סי' ריט וח"ב סי' כט) הסתפק בדעתו של רבנו תם, אם לדעתו ביאת גוי אינה נחשבת כלל לביאה, ובעקבותיה האישה אף מותרת לבעלה. ומשום כך הכריע (אמנם לחומרה) להצריך חליצה לצרת מומרת שגרה עם עכו"ם.⁴⁵ הספק הוא האם המדרש שאסתר אמרה "כך אובד ממך" משקף הלכה למעשה.

הרמ"א (בהגהותיו לשו"ע יו"ד קנז, א) פסק ש"גוי הבא על בת ישראל אינו בכלל גילוי עריות", ולא הבחין בין פנויה לבין אשת איש (ודלא כהש"ך בס"ק יד שפירש שמדובר רק בפנויה). אך המעיין בדבריו בדרכי-משה הארוך יראה שמקורו הוא במרדכי, ש"פסק בשם רבנו יחיאל כדברי ר"ת". המעיין במרדכי יראה שאמנם כתב שלר"ת "ביאת הנכרי אינה ביאה כלל" (משמע אולי אף להתירה לבעלה), אך הוסיף ש"רבינו יחיאל עשה מעשה כר"ת ולא מטעמיה... דס"ל דגר שנתגייר כקטן שנולד דמיי".⁴⁶ זהו אפוא טעמו להתיר לגוי שנאף עם אשת ישראל, ואז נתגייר, לשאתה לאישה לאחר שגירשה בעלה הראשון, ולא משום שביאת הגוי אינה נחשבת כביאה. אף המובא בשו"ע אה"ע קעח, יט אינו מטעמו של רבנו תם, אלא אדרבה, בבית יוסף משתמע שקיבל את טעמו של הרא"ש השונה לחלוטין.⁴⁷

42. כדברי ערוך-השלחן אה"ע ז, יט; וקובץ-שיעורים על כתובות ב, ב, סי' ט.

43. ביגור אריה יהודה' סי' מ הבין כך גם בדעת רש"י בחבושה, שדייק לכתוב שלא כתוסי ("שמא נתרצתה שלא תיגרתי"), אלא "דהואיל ונוהגין בה הפקר חוששין שמא נתרצית בא' מהם".

44. לסברה זו צירף שלא נתרצו, משום שידעו שלרוב ממילא ירצחו אותן לאחר מעשה.

45. כך הבינו גם בתוסי' ישנים יומא פב, א ד"ה חוץ; מאירי כתובות ג, ב; שיירי-כנה"ג, הג' ב"י, יו"ד קנז, כג. לדעת הפני-יהושע (כתובות שם) ר"ת אוסרה על בעלה מדרבנן.

46. על כך עיי' במאמרי, "האם גר יכול לברך 'שלא עשני גוי'", תחומין טו עמ' 435-445.

47. בית-יוסף אה"ע קעח ד"ה כתב ר"ת, ע"פ הרא"ש כתובות פ"א סי' ד: "ונראה לי לקיים פסק ר"ת ולא מטעמיה אלא משום הא דאמרינן (סוטה כז, ב) ונטמאה ונטמאה (במ' ה, יד וכת) א' לבעל וא' לבעל היינו היכא שלא היתה אסורה לבעל אלא ע"י ביאה זו אבל בביאת גוי דבלאו הכי היתה אסורה לו לא קרינן ביה ונטמאה".

רוב הפוסקים הולכים בעקבות המהרי"ק (שו"ת סי' קסז) הדין על היתרה של אישה שנאנסה לבעלה באמת מידה נוספת של מעילה, כמו בקדשים; ואם עצם הביאה נעשתה ברצון, אע"פ שכניסתה למעשה נעשתה באונס, מ"מ היא נאסרת לבעלה.⁴⁸

השופט ד"ר א' בן-זמרה הפריז אפוא במאמרו,⁴⁹ בכותבו שעל סמך רבנו תם יש להתיר אשת איש לבעלה אם זינתה למען הצלת עם ישראל, שהרי יתכן שר"ת כלל לא התיר זאת, אלא רק את נישואיה לבעול שהתגייר. גם סמיכתו על המהרי"ק מפוקפקת, שכן המהרי"ק כתב במפורש כמה פעמים שאסתר אסורה על בעלה. בן-זמרה מסתמך גם על תשובת שו"ת בית-יעקב שנדחתה בתוקף על ידי השבות-יעקב ושאר הפוסקים (!), והרי אף בתשובה זו לא התיר את האישה לבעלה אלא כשכבר הצילה, ולא כשעדיין יש ספק אם תצליח להציל.

בנידונו - סוכנת המפעילה "מלכודת דבש" - בדרך כלל לא ניתן לסמוך אפילו על הבית-יעקב, שהרי לעתים קרובות יעבור זמן רב עד שהסוכנת תצא מספק אם מעשיה הביאו לידי הצלחה ויצילו או לאו.

2. בטחון בהצלחת ההצלה

השופט בן-זמרה גייס לצדו את היתרו החדשני של הר"י אטלינגר (שו"ת בנין-ציון סי' קנד-קנה), לאישה יראת שמים מאד נאיבית, שהשתכנעה שאם תשכב עם אורח הטוען שהוא אליהו הנביא, היא תוליד את המשיח ותמצא חן על ידי כך בעיני בעלה. לדברי הר"י אטלינגר "ע"פ איוולתה אנוסה היתה על בעילה זו עצמה, ולא נתכוונה בבעילות של הנואף להפר בריתה עם בעלה," אלא אדרבה חשבה שזהו גם רצון בעלה לגדל בביתו את המשיח (!).

בנוסף לכך שהר"י אטלינגר עצמו כתב ש"אין לסמוך על הוראתי אם לא יסכימו על זה עוד שנים מבעלי הוראה", ובאמת לא הסכימו עמו (עי' שו"ת יד-אלעזר סי' קט, ושו"ת שואל-ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' מח), הרי יש לחלק בין אישה נאיבית זו לבין הסוכנת, שאישה זו משוכנעת על פי ה"נביא" שתצליח דרכה, ואילו הסוכנת, שמפוכחת היא, יודעת שאין ביטחון שתצליח, תנאי הכרחי לדעת הבנין-ציון להתירה לבעלה. על כן, קשה להוכיח אפילו מאחד (!) מארבעת המקורות (ר"ת, מהרי"ק, בית-יעקב, ובנין-ציון) שחשב השופט בן-זמרה לצרף להתיר אשה זאת לבעלה.

3. ביאה שיש בה עצמה הצלה

ה"ר שלמה קלוגר (חכמת-שלמה אה"ע קעח, ג) הוכיח שיעל לא נאסרה על בעלה ממה שדבורה, גם לאחר המעשה, קוראת לה "אשת חבר הקיני"; וכן מקושיית הגמרא (יבמות קג, א) שמא יעל נהנתה, ואם היא נאסרה על בעלה, אין מקום להקשות כך.⁵⁰

אך אם כן, מדוע נאסרה אסתר (כאומרה "כאשר אבדתי אבדתי")? חידש הר"ש קלוגר, שאצל אסתר לא היתה ההצלה תוצאה ישירה מהביאה, ואילו יעל הצילה בעצם הביאה עצמה, שבכך תשש כוחו של סיסרא ויכלה להורגו.

48. וכך פסקו הרמ"א אה"ע סי' ז ונושאי כליו שם; ביאור הגר"א אה"ע קעח, ו; ערוך-השלחן אה"ע קעח, כח; בית-שמואל קעח, ד, ועוד ועוד.

49. לעיל הע' 1, עמ' שלב.

50. ניתן להפריך הוכחה זו, ולפרש שהגמרא מקשה שמא יעל נהנתה מגוף הביאה, וכפי שמשמע גם מהתירוץ שם (שהטיל בה זוהמתו), גם אם לא נהנתה מהשלכות אותה ביאה.

אם זהו החילוק, הרי שלפעמים ניתן להתיר את הסוכנת לבעלה, אבל בדרך כלל הביאה היא רק אמצעי עקיף להוציא ממנו מידע בעקבות רכישת אימונו ולבו.

4. הסוכנת נאסרת על בעלה

בשל כל הסיבות שמנינו ברור שיש להעדיף סוכנת רווקה למשימת מלכודת-הדבש. אבל אם יש הכרח להפעיל לצורך זה אשת איש, ראוי לאמץ את המלצתם של תוסי, הרא"ש, הרשב"א והנודע-ביהודה,⁵¹ שבעלה יגרשנה בגט (לפחות בכתב-יד אם חוששים שהדבר עלול להתפרסם, ואז היא לפחות גרושה מדאורייתא). לאחר מעשה יהיה רשאי בעלה להחזירה כדין מחזיר גרושתו.⁵²

רק אם בדיעבד ובשל אילוצים של דחיפות הקשר עם האויב נוצר ע"י אשת איש, ואין זמן לתת גט, ניתן להסתמך על הרמב"ם, מהר"ם מרוטנברג, התוס', המהרי"ק, הנוב"י ופוסקים רבים להתיר עריות להצלת רבים או להצלת ישראל, אך לדעת שבכך חורצים את גורלה של האישה לקבל גט מבעלה. אם כי יתכן שבדיעבד יהיו פוסקים שיסמכו על הדעות שגם במקרה כזה ולצורך זה נאמר הכלל שביאתו של גוי אינה ביאה כדברי ריעב"ץ, בנוסף לסברתו ותנאיו של הר"ש קלוגר.

הקרבתה של הסוכנת איננה רק את חיי נישואיה לבעלה. גם אם רווקה היא עליה לדעת שאפילו אם מעשיה נחשבים לאונס, היא תהיה אסורה להינשא לכהן (יבמות נו, ב; שו"ע אה"ע ו, יח). אם כי מטבע הדברים תפקיד כזה עלול להיות מוטל על אישה שבין כה וכה כבר היא פרוצה במעשיה,⁵³ נמצא שהנידון במאמר זה אינו אלא תיאורטי בלבד, אך עלינו לתכנן פתרון הלכתי לכשיתנהלו המדינה ותושביה על פי ההלכה.

ח. מסקנות

גם אם כבר אנו שרויים בימות המשיח, עדיין "מלחמה נמי אתחלתא דגאולה היא" (מגילה יז, ב) וטרם הגענו לכדי "וגר זאב עם כבש". ההלכה צריכה להציע פיתרון לצורך בטחוני לתקופתנו, שבה החושך והאור משמשים בערבוביה, שיש קוממיות אך יש עדיין סכנות ואויבים. מצב זה מצריך לצערנו להפעיל מערכות שאינן עריבות לחיכנו ועם ישראל רחוק מהן כרחוק מזרח ממערב. בכלל מערכות כאלו היא "מלכודת-דבש" שנועדה להפיל ברשתה אויב וצר. פעולה זו כרוכה בגילוי עריות, וההיתר לה תלוי בסעיפים הבאים:

1. פוסקים רבים מקילים בפנויה שאין ביאת גוי נחשבת לגילוי עריות, ודרגת חומרתה היא ככל מצוה שנדחת ע"י פיקוח נפש, אפילו של יחיד.
2. כל שכן לשיטות רבנו תם ואחרים, הסוברים שהוא הדין אפילו באשת איש.
3. כל שכן כשמדובר לא בהצלת יחיד אלא בהצלת רבים, לדעת הפוסקים שדי בכך כדי להתיר עריות;⁵⁴ ובוודאי שכך כאשר מדובר להצלה לאומית של כלל ישראל,⁵⁵ והוא הדין להצלת עם ישראל היושב בארץ ישראל.

51. הראשונים על מגילה טו, א, וסנהדרין עד, ב, והנודע-ביהודה הנ"ל בפרק ג/2.

52. עיי ב"ב קעג, ב; ערכין כג, א; שו"ע אה"ע קב, ז; שו"ת בית-שלמה או"ח סי' קיג - שבדרך כלל אפשר לגרש אשה על דעת להחזירה, דמחזיר גרושתו לא אסירא בזנות בלא נישואין.

53. לפי המאירי (סנהדרין עב, ב עמ' 271) לצורך הצלת הרבים עדיף למסור זונה בעל כורחה. אמנם בשו"ת הרשב"א החדשות, סי' כט (מובא גם בכס"מ הל' יסוה"ת ה, ה), חולק, אך הנודע-ביהודה בדגול-מרבבה (יו"ד קנז, א) תמה על דבריו, ופשוט לו שעדיף שההצלה תיעשה ע"י פרוצה, אפילו בעל כורחה.

54. המאירי, בית-יעקב, שבות-יעקב, שרידי-אש, בית-שמואל, ערוך-השלחן, הרב אונטרמן, וכ"מ משו"ת בנימין-זאב.

4. מעשיה אינה בפרהסיה (היהודים שבמקום אינם יודעים שהיא ישראלית).
 5. כשישראלית נבעלת ע"י גוי יש סוברים להתיר משום שאישה נחשבת תמיד לקרקע עולם, או משום שבשונה משפיכות דמים ועבודה זרה הגוי מתכוון להנאת עצמו.⁵⁶
 6. אין צורך בהיתר מיוחד מבית דין או מרוח הקודש.

על כן, לא רק שמותר, אלא חז"ל מעלים מעשה זה של מסירות נפש (אפילו יותר קשה ממסירות גוף!) **להצלת ישראל** כבמעשיהם של יעל והרוגי לוד **לראש הפירמדה** של סדרי העדיפות ההלכתיים בתור המצוה החשובה ביותר **והיחידה שדוחה את ג' העברות**. בכל זאת, אם מדובר באשת איש, בפשטות תהיה אסורה על בעלה, ויש אפוא להעדיף להטיל את ביצוע המשימה על פנויה. לחילופין, על בעלה לתת לה גט לפני המשימה, ואח"כ יכול להחזירה (אלא אם כן הוא כהן).

נסיים עם מדרש הלכה פלאי מהמכילתא, שמות טו, כ, שמקשים חז"ל, מדוע נקראת מרים "אחות אהרן" ולא אחות משה? ומשיבים "לפי שנתן אהרן נפשו על אחותו נקראת על שמו. כיוצא בו 'שמעון ולוי אחי דינה'... וכן 'כזבי בת נשיא מדין אחותם'. וכי אחותם היא? והלא ראש אומות בית אב היה! אלא על שנתנה נפשה על אומתה נקראת על שמה". וכי מה מלמדים אותנו במדרש, אם לא שמסירות הצניעות של נשים נחשבת הקרבה עצומה כמסירות נפש ממש, אך שראוי לעשות כן למען אומתנו.

55. תוס' רבינו יהודה מפרי"ש, מהרי"ק, נוב"י, הרב קוק. וכ"מ מהרמב"ם, מהר"ם מרוטנברג, תוס', יעב"ץ, חיד"א, ר"ש קלוגר, הר"מ פיינשטיין, אגרות-משה או"ח ח"ד סי' עה, ושם יו"ד ח"ב סי' קעד, עמ' רצג...
 56. זוהי סברת הר"ן (סנהדרין עד, ב) ובעל המאור (סנהדרין יח, א בדפי הרי"ף) המוזכרת בבית-יוסף יו"ד סי' קנז ד"ה והא. לא הרחבנו בה את הדיבור בגוף המאמר כיון שרוב הראשונים חולקים עליו, כמובא בב"י שם. ועיי' לעיל בהע' 41 בשיטת המאירי.